

GILOSNING TURLI XIL NAVLARIDA FENOLOGIK FAZALARNING FARQLANISHI

Abdullayeva Hilola Ravshanovna,

“Meva, rezavor mevalar seleksiyasi va nav o‘rganish” bo‘lim boshlig‘i, q.x.f.d., professor
Akademik Maxmud Mirzayev nomidagi bog‘dorchilik, uzumchilik va vinochilik ilmiy-tadqiqot instituti
ORCID: 0009-0009-6341-0908

Xayitboyev Bahodir Toirovich,

“Seleksiyasi va urug‘chilik” bo‘lim boshlig‘i
Akademik Maxmud Mirzayev nomidagi bog‘dorchilik, uzumchilik va vinochilik ilmiy-tadqiqot instituti
Toshkent ilmiy-tajriba stansiyasi
ORCID: 0009-0001-6388-4291

Annotatsiya. Ushbu maqolada yurtimizda yetishtirilayotgan va Toshkent viloyati sharoitida ilmiy izlanishlar olib borilayotgan, mahalliy va introduksiya qilingan gilos mevasining fenologik fazalari yoritib berilgan. “Bahor” (nazorat), qora gilos, “Norvonder”, “Dragona joltaya” va “Valovoy serdsa” navlarida fenologik fazalarining o‘tishi kurtak bo‘rtishi, kurtak yozilishi, gullashi, meva pishishi va xazonrezgillikkacha bo‘lgan jarayonlarining farqi keltirilgan.

Kalit so‘zlar: gilos, meva, nav, gul, kurtak, fenologik faza.

Аннотация. В данной статье освещены фенологические фазы местных и интродуцированных плодов черешни, выращиваемых в нашей стране и проходящих научные исследования в условиях Ташкентской области. Приведены различия в прохождении фенологических фаз у сортов черешни «Бахор» (контроль), Черешни черной, «Норвондэр», «Драгона жёлтая» и «Валовой сердца» до набухания почек, раскрытия почек, цветения, созревания плодов и листопада.

Ключевые слова: черешня, плод, сорт, цветок, бутон, фенологическая фаза.

Abstract. This article highlights the phenological phases of cherry fruits grown in our country and undergoing scientific research in the conditions of the Tashkent region, both locally grown and introduced. In the varieties «Bahor» (control), black cherry, «Norvonder», «Dragona joltaya» and «Valovoy serdsa», the differences in the phenological phases of the transition to bud swelling, bud opening, flowering, fruit ripening, and leaf fall are presented.

Keywords: cherry, fruit, variety, flower, bud, phenological phase.

Kirish. Hozirgi kunda aholi sonining ortib borishi oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan talabning keskin ko‘payishiga sabab bo‘lmoqda. Mevalarning inson organizmiga foydali xususiyatlarining ko‘pligi, shifobaxshligi va albatta vitamin va minerallarga boyligi ularga bo‘lgan talab va taklifning ortishiga olib keladi [2]. Bu esa o‘z navbatida, mavjud mevalarni ko‘paytirish, ulardan yangi nav va duragaylarni yaratish, xorij mamlakatlaridan keltirilgan mevalarni yurtimiz sharoitiga moslashuvchanligini oshirish maqsadida ilmiy izlanishlar olib borish kerakligini bildiradi [4, 6].

So‘ngi yillarda respublikamizda meva mahsulotlari sifatini yaxshilash, ularning eksport salohiyatini barqaror oshirish va intensiv bog‘lar maydonini yanada kengaytirish, ularda amalga oshiriladigan agrotexnika tadbirlarini yanada takomillashtirish bo‘yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Olimlarimiz tomonidan O‘zbekiston iqlim sharoitiga mos yangi meva turlari introduksiya qilinib, ularni ilmiy asosda o‘rganish vositasida ishlab chiqarishga tatbiq etmoqda. O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020–2030 yillarga mo‘ljallangan strategiyasida «...fermer xo‘jaliklarida mehnat unumdorligini oshirish, mahsulot sifatini yaxshilash, yuqori qo‘shilgan qiymat yaratish...» strategik vazifalardan biri qilib belgilab berilgan [1].

Respublikamizda mevalar orasida o‘zining shirin ta‘mi va chiroyi bilan alohida ajralib turuvchi gilos mevasiga talab katta [3]. Shu sababli gilosning xosildorligi, uning turli hil iqlim va tuproq sharoitlariga moslashuvchan bo‘lgan navlarini o‘rganish dolzarb hisoblanadi. Ilmiy tadqiqot ishlarining asosiy negizi bo‘lgan fenologik kuzatuvlar esa ularning dastlabki bosqichidir [5].

Materiallar va uslublar. Gilosning turli xil navlarining fenologik kuzatuvlarni olib borish “Программа и методика сортоизучения плодовых и орехоплодных культур” (Орёл 1999 г.) uslubi bo‘yicha amalga oshirildi. Ushbu ilmiy tadqiqot davomida gilosning “Bahor”, “Dragona joltaya”, “Norvonder”, qora gilos va “Valovoy serdsa” navlari o‘rganildi va quyidagi natijalar olindi [7].

1-rasm. Gilos mevalarining pishish jarayoni

Natijalar va munozara. Gilosning navlarida fenologik kuzatuvlar olib borilganda dastlab “Bahor” navining o‘shish va rivojlanish fazalari mart oyining III-dekadasida boshlandi.

Gilosning mahalliy va introduksiya qilingan navlarida fenologik fazalarning o‘tishi (2024 yil)

T/r	Navlar nomi	Kurtak		Gullash				Meva pishishi				Xazonrezgilik		
		Bo‘rtishi	Ochilishi	Boshlanishi	To‘liq	Tugashi	Davomiyligi. Kun.	Boshlanishi	To‘liq	Tugashi	Davomiyligi. Kun.	Boshlanishi	Tugashi	Davomiyligi. Kun.
1.	Bahor (nazorat)	25/III	19/III	01/IV	07/IV	12/IV	11	15/V	19/V	25/V	10	10/XI	20/XI	11
2.	Valovoy serdsa	31/III	02/IV	04/IV	13/IV	16/IV	13	01/VI	05/VI	10/VI	10	10/XI	21/XI	12
3.	Dragona joltaya	31/III	01/IV	05/IV	14/IV	19/IV	14	30/V	03/VI	09/VI	11	09/XI	21/XI	13
4.	Norvonder	29/III	02/IV	07/IV	15/IV	19/IV	12	23/V	25/V	30/V	8	12/XI	23/XI	11
5.	Qora gilos	30/III	06/IV	10/IV	16/IV	21/IV	11	05/VI	10/VI	15/VI	11	12/XI	22/XI	11

Qora gilos, “Norvonder”, “Dragona joltaya” va “Valovoy serdsa” navlarida ham 1-2 kun farqi bilan mart oyining III-dekadasida boshlandi. Gilosning “Bahor” (nazorat) navida kurtaklarining ochilishi 29-martda boshlangan bo‘lsa “Dragona joltaya” navi “Bahor” (nazorat) naviga nisbatan 8 kun kech, “Valovoy serdsa” 9 kun, “Norvonder” navida 10 kun kechroq kuzatildi.

Gullashning boshlanishi “Bahor” (nazorat) navida 1-aprelda, “Valovoy serdsa” navida 4-apreldan, “Dragona joltaya” navida 5-apreldan, “Norvonder” 7-apreldan va qora gilos navida 8-aprelda gullash boshlanganligi kuzatilgan. To‘liq gullash dastlab Bahor (nazorat) navida 7-aprelda, “Valovoy serdsa” navida 13-aprelda, “Dragona joltaya” navida 14-aprelda, “Norvonder” navida 15-apreldan va qora gilos navida esa eng kech 16-aprelda sodir bo‘ldi.

Gullash tugashi esa eng avval “Bahor” (nazorat) 12-aprelgacha davom etgan bo‘lsa, “Valovoy serdsa” 16-aprelda sodir bo‘ldi. So‘ngra “Norvonder” va “Dragona joltaya” 19-aprelda, Qora gilos esa eng oxirida 21-aprelda navida kuzatildi. Gullash davomiyligi eng ko‘p “Dragona joltaya” navida 14 kun, “Valovoy serdsa” navida esa 13 kun, “Norvonder” 12 kun, “Bahor” (nazorat) va Qora gilos navlarida 11 kundan davom etganligi kuzatilgan. Gilos mevalari pishishi 15-mayda “Bahor” (nazorat), 23-mayda “Norvonder”, 30-mayda “Dragona joltaya”, 1-iyunda “Valovoy serdsa”, Qora gilos navida 5-iyunda boshlandi. To‘liq pishish esa dastlab “Bahor” (nazorat) 19-mayda, “Norvonder” 25-mayda “Dragona joltaya” 3-iyunda, “Valovoy serdsa” 5-iyunda, Qora gilos 10-iyun navida to‘liq pishish fazasi kuzatildi. Pishish

tugashi “Bahor” (nazorat) navida 25-may, “Norvonder” navida 30-may, “Dragona joltaya” navida 9-iyun, “Valovoy serdsa” 10-iyun, Qora gilos navida 15-iyun sanalariga to‘g‘ri keldi. Pishish davomiyligi Qora gilos va “Dragona joltaya” 11 kunni, “Bahor” (nazorat) va “Valovoy serdsa” navlarida 10 kunni, “Norvonder” navida 8 kunni tashkil qildi. Xazonrezgilik boshlanishi dastlab “Dragona joltaya” navida 9-noyabrda, so‘ngra “Bahor” (nazorat) va “Valovoy serdsa” navlarida 10-noyabrda, eng oxirida “Norvonder” va Qora gilos navlarida 12-noyabrda qayt qilindi. Xazonrezgilik tugashi 20-noyabrda “Bahor” (nazorat) navida, 20-noyabrda “Valovoy serdsa” va “Dragona joltaya” navlarida, 21-noyabrda “Norvonder” va Qora gilos navlarida ham 22-23 noyabrda kuzatildi. Xazonrezgilik “Bahor” (nazorat), “Norvonder” va Qora gilos navlarida 11 kun, “Valovoy serdsa” navida 12 kun hamda “Dragona joltaya” navida 13 kun davom etganligi kuzatildi (1-jadval).

Xulosa va tavsiyalar. Olib borilgan ilmiy tadqiqot natijasida shuni aytishimiz mumkinki, gilosning mahalliy va introduksiya qilingan navlarida fenologik kuzatuvlar olib borilganda daraxtlar uyg‘onishi dastlab “Bahor” (nazorat) navida, “valovoy serdsa”, “Dragona joltaya”, “Norvonder”, va so‘ngra “Qora gilos” navlarida kuzatildi. Gullash fazasi eng avval “Bahor” (nazorat) navida kuzatilgan, qora gilos navida esa gullash fazasi eng oxirida sodir bo‘lganligi kuzatildi. Gilos mevalarining pishish fazasi dast avval “Bahor” (nazorat) navida, keyinchalik “Norvonder”, “Dragona joltaya”, “Valovoy serdsa” va Qora gilos navida eng oxirida kuzatildi.

ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning 2020–2030 yillarga mo‘ljallangan strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” (PF-5853-son, 23 oktyabr 2019 yil)
2. Qarshiyev A.E. “Gilos yetishtirish” [Matn] : ilmiy nashr / «Agrobank» ATB.- Toshkent: “TASVIR” nashriyot uyi, 2021 y.
3. Abrorov Sh. “Zamonaviy intensiv gilos bog‘lari” - Toshkent: Baktria press, 2018.
4. CLELAND, E.E., I. CHUINE, A. MENZEL, H.A. MOONEY and M.D. SCHWARTZ 2007: Shifting plant phenology in response to global change. Trends Ecol. Evol. 22, 357–365.
5. CRAUFURD, P.Q. and T.R. WHEELER 2009: Climate change and the flowering time of annual crops. J. Exp. Bot. 60, 2529– 2539.
6. HANSEN, J., M. SATO, R. RUEDY, K. LO, D.W. LEA and M. MEDINA-ELIZADE 2006: Global temperature change. Proc. Natl. Acad. Sci. U. S. A. 103, 14288–14293.
7. Программа и методика сортоизучения плодовых и орехоплодных культур”. Орёл. 1999 г.